

## Ergenekon Destanının Yeni Bulunan Doğu Türkistan Nüshası ve Bu Nüshada Geçen Azgınakon (Ergenekon) Adı Üzerine

On the Newly Discovered East Turkestan Copy of the Ergenekon Epic and the Name Azgınakon (Ergenekon) in This Copy

### Mehmet Vefa Nalbant

Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi  
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve  
Edebiyatı Bölümü, Denizli / Türkiye

e-posta vnalbant@gmail.com

orcid 0000-0001-6987-5259

doi 10.54316/dilarastirmalari.1707220

### Erhan Ayduran

Yüksek Lisans Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi,  
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları,  
Denizli/Türkiye

e-posta erhanayduran20@gmail.com

orcid 0009-0000-9915-1287

doi 10.54316/dilarastirmalari.1707220

### Atıf

#### Citation

Nalbant, Mehmet Vefa;  
Ayduran, Erhan (2025).  
"Ergenekon Destanının Yeni  
Bulunan Doğu Türkistan  
Nüshası ve Bu Nüshada Geçen  
Azgınakon (Ergenekon) Adı  
Üzerine". *Dil Araştırmaları*, 37:  
53-67.

### Başvuru

#### Submitted

27.05.2025

### Revizyon

#### Revised

08.07.2025

### Kabul

#### Accepted

03.09.2025

### Çevrimiçi Yayın

#### Published Online

07.11.2025

### Öz

Bozkurt destanının yeniden türeme anlatısı olarak kabul edilen fakat Moğollara atfedilen Ergenekon destanının bugüne kadar elimize ulaşmış birkaç varyantı bulunmaktadır. Bu varyantların tümünde anlatı kırma uğramış Türk veya Moğol boylarının Ergenekon adı verilen efsanevi bir mekânda yeniden türeme ve çoğalmaları üzerine kurulmuştur. Bütün varyantlarda şahıslar ve temel olaylar aynı olmakla birlikte Ergenekon adı farklı biçimlerde anılmakta ve anlam verilmektedir. Bu makalede Ergenekon destanının bilinen varyantlarına ek olarak yeni tespit edilmiş bir varyantı bilim dünyasına tanıtılacak, bu arada söz konusu destanda geçen Ergenekon adı yine eserde geçtiği yeni şekliyle anlatıya bağlı olarak açıklanmaya çalışılacaktır. Söz konusu varyantın bulunduğu nüsha, Doğu Türkistan'da kaleme alındığı için *Ergenekon Destanı'nın Doğu Türkistan Nüshası* olarak anılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Türeyiş destanı, Ergenekon destanı, Çengizname, Azgınakon

### ABSTRACT

Several variants of the Ergenekon epic have survived to the present, a narrative generally regarded as a reconfiguration of the Bozkurt epic yet commonly attributed to the Mongols. In all of these variants, the narrative centers on the resurgence and proliferation of decimated Turkic or Mongol tribes in a legendary location called Ergenekon. In all variants, the

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve makalede intihal bulunmadığı teyit edilmiştir.

This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to be free of plagiarism.

characters and core events are the same, but the name Ergenekon is referred to and interpreted differently. This article aims to introduce to the scholarly community a newly identified variant of the Ergenekon epic, preserved in a manuscript originating from East Turkestan. Meanwhile, the name Ergenekon, as it appears in the work, will be explained in relation to the narrative in its new form. For purposes of reference, this newly uncovered manuscript will henceforth be designated as the "East Turkestan Copy of the Ergenekon Epic".

**Keywords:** The epic of Türeyiş, the epic of Ergenekon, Çengizname, Azgıname

## EXTENDED ABSTRACT

The first examples of legendary narratives about the origin of the Turks are found in Chinese sources. We know that similar narratives existed among the Turks and Mongols who lived together in the same geography. These origin epics tell the story of the children born from the union of a legendary female wolf and a human being, multiplying and spreading throughout the world. The time when this event took place, the characters and the plot were processed with similar motifs in the Turks and Mongols, with minor differences, and have survived to the present day. In this study, the works containing the Ergenekon epic found in East Turkestan and other known Ergenekon narratives, and the Ergenekon narrative and naming in these Works, will be examined.

The East Turkestan Ergenekon narrative appears as a continuation of the previous narratives with some changes. We see that the main point of these narratives is that two nations (Turk and Mongol) are about to be completely destroyed, and a small number of people retreat to a protected and fertile place surrounded by mountains, multiply there, defeat their enemies again and return to their old homelands. There are some differences in the characters and times fictionalized in this plot. The most important of these differences is the name given to this narrative. In this study, we will focus on the different name Azgıname and compare it with other Ergenekon narratives.

Ergenekon narratives are included in the works named Camiü't-Tevarih written by Reşidüddin, Şecere-i Türk written by Ebulgazi Bahadır Han, Tört Ulus Tarihi written by Mirza Ulugbek, Süryani Mikail Vakayinamesi, Kitabü'l-Etrak /Türk Bitigi and Anonim Şibaniname. A comparison will be made between the Ergenekon narrative found in East Turkestan and the Ergenekon narrative in these works, and the similarities and differences will be revealed.

In all five works, the narrative begins with the struggle between Il Khan and Suyunch Khan. In Camiü't-Tevarih and Tört Ulus Tarihi, there is no third party in this struggle. However, in the other three works, Tur Ibn Feridun joins the battle between Il Khan and Suyunch Khan and allies with Suyunch Khan. In this narrative, the Turkish/Mongol tribes have disappeared except for four people. The four people who survived this incident are written with similar but different names in the works in question. Tur Ibn Feridun is one of the three sons of the legendary Persian ruler Feridun. Tur is considered the ancestor of the Turks. The time Tur lived is accepted as the 550s BC, when the Achaemenids established an empire in Iran.

The timeline and naming of the Ergenekon incident vary significantly across historical accounts. While some information points to a date around 550 BC, traditions found in the Tört Ulus History, the Anonymous Şibaniname, and the East Turkestan Ergenekon Narrative place the event 1000 years after Oghuz Khan, who is considered the first ancestor of the Turks in these epics. Another critical point of divergence is the name of the location

itself. The name Ergenekon and its meaning—ergene ("mountain arch") and kon ("steep")—are detailed in the narratives of Reşidüddin and Ebulgazi Bahadır Khan. In contrast, the Tört Ulus History calls it Arkanakun ("rough arch"), the Anonymous Şibaniname uses Ezgünekon, and the East Turkestan narrative offers Azgınakon. Further complicating matters, some sources, like the work of Süryani Mikail and the Kitabü'l-Etrak/Türk Bitigi, describe the location without assigning it any name, showcasing the legend's varied transmission over time.

The East Turkestan Ergenekon narrative represents a recent variant that largely aligns with other Cengiznames, differing only in minor details. A key similarity it shares with the Anonymous Şibaniname is the inclusion of Tur ibn Feridun in the battle between Il Khan and Süyünç Khan. This character's presence in both versions suggests the events are rooted in the historical Iran-Saka struggles, reinforcing the idea that this narrative is a later layer of the older Bozkurt epic.

A significant finding within this version is the unique spelling of the name as "Azgınakon". We propose that this spelling is a form of folk etymology adopted by the author. According to this narrative, the exit from Ergenekon coincides with the era of the First Turkic Khaganate. Although the manuscript itself was transcribed in the early 20th century, it synthesizes information from both older written sources and a rich oral tradition.

## 0. Giriş

Türklerin dünya üzerinde ilk ortaya çıkışları veya çeşitli milletlerle mücadelelerinden sonra yok olmak üzereyken yeniden çoğalıp türemeleriyle ilgili efsanelerinin ilk bulunduğu kaynaklar Çinlilere aittir. Çin kaynaklarındaki bu ilk efsaneler Çinliler ile Türkler arasındaki mücadelenin izlerini taşır. Bu destanlarda yeniden türeme ve çoğalma, insan ile efsanevi bir kurdun birleşmesinden ve bunlardan doğan çocukların başka evlilikleriyle olmaktadır. Bu temel ve öncü kaynaklardan sonra ortaya çıkan yeniden türeme efsaneleri, zamansal olarak ilk olanlardan epeyce sonradır. Bu ilk kaynaklarda yeniden türemenin meydana geldiği coğrafya ile ilgili verilen tavsif aynı olmakla birlikte, Ergenekon veya buna benzer bir yer adı bulunmamaktadır. İlk dönemlere ait türeme efsanesi metinlerinde, yer adının geçmemesi bu yerin çok bilinir olması veya unutulması ile ilgilidir (Yıldırım, 1997:63-64).

Üç Çin kaynağındaki temel anlatıya dayanan fakat Aşina sülalesinin mücadelesinden ankronolojik olarak Türk/Oğuz boylarının Tatarlarla mücadelesine ve kırımdan sonra yeniden türeme ve çoğalma destanına katmanlaşan Ergenekon destanı Çengizname olarak ad verilen eserlerde kendine yer bulmuştur. Ergenekon destanına yer veren iki temel kaynak bulunmaktadır. Bunlardan ilki XIII. yüzyılda İlhan Hükümdarı Gazan zamanında Reşidüddin tarafından yazılan *Camii't-Tevarih*, ikincisi ise XVII. yüzyılda Hive hükümdarı Ebulgazi Bahadır Han tarafından yazılan *Şecere-i Türk*'tür (Ercilasun, 2014: 444). Çok bilinen bu iki kaynak dışında *Tört Ulus Tarihi* (*Şeceretü'l-Etrak*) adlı eserde de Ergenekon anlatısının tamamı kayda geçirilmiştir. Yıldırım (1997:128), *Süryani Mikail Vakayinamesi*'nde de Ergenekon anlatısına yakın bir anlatının varlığından söz eder. *Anonim Çengizname* de Ergenekon destanını içinde bulunduran eserlerden biridir. Bu metinlerin bir kısmında Ergenekon adına bir anlam verilmiş bir kısmında ise sadece adın geçirilmesiyle yetinilmiştir.

...Yeni zaman metinlerinde, Türklerin türeme olgusunun gerçekleştiği bu yer ile ilgili bir adlama verilmektedir. Türeme olgusunun gerçekleştiği yerin durumu, tasviri ve buraya ulaşım çetinliği eski ve yeni metinlerde birbirine çok benzer biçimde yer almaktadır. Bu metinler arasındaki temel farklardan biri, eskisinde A-shih-na soyu, yenisinde Oğuz soyu Türklerinin yeniden türemesinin anlatılmasıdır. İkinci temel fark ilkinde türeme olgusunun insan ile dişi kurt; sonuncusunda kişi <erkek ve kadın> cinsleri arasında gerçekleştiğinin belirtilmesidir. Üçüncü temel fark, ilkinde yerin tasviri var, adı yok; İkincisinde her ikisi de vardır. Yeni zaman efsane metinlerinde, türeme olgusunun gerçekleştiği bu yerin adı [Ergene Kon] biçiminde iki sözcükten ibarettir. Efsane metninin ilk yeni zaman tespiti bu adı oluşturan sözcüklerin her biri için ayrı ayrı açıklamalar yapılmıştır. Fakat bu açıklamalar, birbirine benzer mahiyettedir. Bu adlamadan ne demek istendiği, adlamanın hangi anlama geldiği söz konusu açıklamalardan anlaşılamıyor. Adlamanın kendi yapısında ve anlam açıklamalarında görülen bu bulanıklık daha sonra bu adın geçtiği kimi tarihî kaynaklarda sürekli aynı biçimlerde tekrarlanıyor. Ayrıca, bu adlama elemanlarına yüklenen anlamlar ve açıklamalar ile efsane metninin verdiği yerin tasviri ve anlattığı günün önemi arasında da, bir mantıkî bağ bulunmamaktadır. Mantıkî bağın bulunmadığı bir adın bu yere verilmesi, ister istemez adlama ile yerin tasviri ve ilk günün önemi arasında çelişkili bir durum yaratmaktadır. (Yıldırım, 1997: 63-64).

Yıldırım, yazısı boyunca; yer adı olan Ergenekon ile olay arasında bir ilgi kurulamadığından söz etmiş, Ergenekon adının olaya bağlı köken bilgisel açıklamasını yapmak yoluna gitmiştir. Bizim bulduğumuz Ergenekon destanını anlatan eserde ise olaya bağlı bir adlandırma yapılmıştır<sup>1</sup>. Farklı şekillerde okumak mümkün olsa da bizim tercih ettiğimiz okumaya göre anlatıya bağlı bir halk etimolojisi yapıldığı düşünülmüştür. Bu durum adlandırmanın ve halk etimolojisinin doğru olduğu anlamına gelmese bile olay ve adlandırma arasında ilgi kurulması bakımından önem taşımaktadır.

## 1. Ergenekon Destanının Bulunduğu Eserler ve Bu eserlerde Ergenekon Anlatısı

Ergenekon destanının, Reşidüddin tarafından yazılan *Camiü't-Tevarih* ile XVII. yüzyılda Hive hükümdarı Ebulgazi Bahadır Han tarafından yazılan *Şecere-i Türk*'te (Ercilasun, 2014: 444) olmak üzere iki temel anlatısı bulunmaktadır. *Tört Ulus Tarihi*, *Süryani Mikail Vakayinamesi* ve *Kitabü'l-Etrak /Türk Bitigi*, *Anonim Şibaniname* adlı eserlerde de Ergenekon anlatısının yer aldığı yukarıda satırlarda değinilmiştir. Burada bu eserlerdeki anlatılar özet olarak verilmeye çalışılacaktır.

*Camiü't-Tevarih* ve *Şecere-i Türk* 'teki anlatı şu şekildedir:

<sup>1</sup> Bu adlandırmada müstensihin yanlış yazımlarını da göz önünde bulundurmak gerekir. Biz bir tercih olarak bu yer adıyla olay arasında müellif/müstensih tarafından ilgi kurulduğu düşüncesindeyiz.

Moğolların başına Oğuz Han'ın soyundan İl Han padişah olur. Bu sırada Tatarların başından ise Sevinç Han vardır. Bu iki padişah arasında savaşlar çıkıyor ve İl Han'ın ordusu daima galip geliyordu. Sevinç Han intikam almak için diğer boylarla anlaşip Moğolların üzerine yürüdü. On gün boyunca savaş oldu fakat Moğollar galip geldi. Sevinç Han farklı bir savaş stratejisi planlayarak birtakım eşyalarını bırakarak ordusuyla kaçmaya başladılar. Moğollar acizlikten kaçtıklarını düşünerek peşlerinden takip ettiler. Tatarlar en doğru zamanda tekrar dönüp çarpıştılar ve bu sefer galip geldiler. Tatarlar bütün Moğol halkını kılıçtan geçirdiler ve tek bir Moğol bile kalmadı. İl Han'ın nesli savaşta öldü. Yalnız en küçük oğlu Kıyan ile kardeşinin oğlu Nüküz hayatta kaldı ve ikisi de o yıl evlendi. Kıyan ile Nüküz aynı kabileye esir düştü. Savaştan on gün sonra her ikisi de hanımlarıyla bir gece Tatarların elinden kaçtılar. Savaş meydanına geri döndüler ve orada birtakım eşyalarıyla hayvanlarını buldular. Daha sonra göz önünde bulunmamak için dağlara doğru yol aldılar. Dağları aşip, geniş, çeşitli yemişleri olan, su pınarlarının ve av hayvanlarının bol olduğu bir düzlüğe geldiler. Oraya Ergenekon adını verdiler. Ergene "dağ kemeri", Kon "dik" demektir. Burada Kıyan ve Nüküz'ün nesli çoğaldı. Kıyan'ın oğulları çok oldu ona Kıyat dediler. Nüküz'ün oğullarının bir kısmına Nüküzler bir kısmına da Dürlüğün dediler. İl Han'ın oğlu güçlü ve tez bir kişi olduğundan ona, dağdan sert ve hızlı inen sel anlamına gelen Kıyan adı verildi. Dört yüz yıl sonra çoğaldıklarında Ergene Kon'a sığmaz oldular. Kendi aralarında toplandılar ve Ergene Kon'un dışında bir zamanlar atalarının oturduğu geniş bir yurt olduğunu konuştular ve Ergene Kon'dan çıkmaları gerektiğine karar verdiler. Deriden yetmiş körik yaparak ateşlediler ve üfleyerek demirden dağı erittiler. Bir yüklü deve geçecek kadar yol açıldı ve belirli bir gün belirleyip oradan çıktılar. O gün Moğollar için bayram sayıldı. Ergene Kon'dan çıktıklarında Moğolların padişahı Börte Çine idi. Bütün boylara haber salarak Ergene Kon'dan çıktıklarını bildirdi. Tatarlar bu öğrenince Moğolların üzerine yürüdü. Ama Moğollar galip geldi. Bundan sonra Moğollar ata yurtlarında oturdular. (Ercilasun, 2014: 444-446; Ölmez, 2021:54-57 ve 241-244; Demir, 2022:79-81 ).

Mirza Ulug Bey'e atfedilen *Tört Ulus Tarihi* adlı eserde de Ergenekon anlatısına yer verilmiştir:

**Tur ibn Feridun ile İl Han ibn Tengiz Han Mogul Arasındaki Savaşın Zikri:**  
 Tur ibn Feridun Sevinç Han ile hareket edip İl Han'ın üzerine ordusunu gönderdi. İl Han'ın ordusu Mogulların kuvvetiyle başarılı oldu. Türklerin, Uygurların ve Tatarların çoğunu öldürdüler. Bu sırada Tur ibn Feridun ile Sevinç Han kaçmayı başardılar. Mogullardan biraz uzaklaşınca konakladılar. Bir müddet sonra Mogulları gizlice bastılar. İl Han ve Mogul halkını büyük bir yenilgiye uğrattılar. Bu savaştan Kayan ibn İl Han ve onun evlatlığı olan Nukuz, iki kadın ve bu iki kişinin hanımlarından başka kimse kurtulamadı. Onlar da savaş meydanında ölü taklidi yaparak kurtuldular. Rivayete göre bu hadise Oğuz Han'dan bin yıl sonra meydana geldi. Sabah gün ağarınca dördü etrafı dağlarla çevrili, yolu diğer yollardan farklı, bir mekâna geldiler. Bu etrafı dağlarla çevrili geniş yerin yeşilliği ve suyu boldu. Bu mekânı yurt tuttular. Türkler bu dağa Arkanakun derler. Anlamı "kaba kemer" demek. Bu mekânda uzun seneler oturdular. Nesilleri çoğaldı ve kabilelere ayrıldılar. Her bir kabileye ayrı bir ad koyuldu. Kayan neslinden gelenlere Kıyat denildi. Nukuz neslinden gelenlere Darlakın ad koyuldu.

*O kadar çoğaldılar ki bu mekana sığmaz oldular. Dışarı çıkmaya karar verdiler. Dağ demir madeninden olduğu için geyik ve öküz derisinden dokuz yüz körük yaptılar ve dağın bir kısmını erittiler. Yol açıp dışarı çıktılar. Tekrar ata yurtlarına dönüp vatanlarını alan Tatarlara karşı savaştılar. Savaşta galip gelip eski yurtlarında oturdular. Mogul toprakları doğuda Çin ve Hitay hududuna, batıda Uygur ülkesine kadar dayandı. Kuzeyinde Karakurum ve Salangoy, güneyde de Tibet'e kadar erişti. Nuh aleyhisselam neslinden Yulduz Han ibn Mengli Hoca Han ibn Temürtaş, Mogulların başına hükümdar oldu. Mogul ülkesini mamur etti. Kayan neslinden olanlara büyük hürmet gösterdiler. Her yıl onlar Arkanakun dağına ateş yakıp, körük çekip taşları eriterek demir madenini aldılar ve bu şekilde Arkanakun dağının yolunu daha da açtılar. Artık o bölgede yaşayan bütün insanlar her yıl toplanıp bu hadiseyi kutladılar. (Yıldırım, 1997: 109-111).*

Süryani Mikail'in naklettiği ve Ergenekon destanıyla ilgili görülen anlatı şöyledir:

*Türkaye veya Türkâye kavmi Yâfes'in nesline mensuptur. Yâfes'in Me'cüc adlı oğlundan gelirler ve doğuya yayılmışlardır. Türîderin istilâları mukaddes kitaplara göre Milattan önce 510 yılında olmuştur. Peygamberlerden ve atalarımızdan öğrendiğimize göre Türkler kuzey doğu tarafından çıkmışlar. Bu bölgenin etrafı aşılabilir dağlarla çevrilidir. Bu yüzden içeriden dışarıya çıkış veya dışarıdan içeriye giriş kapıya benzer iki delikten olmaktadır. Birinci giriş İran'ın ötesinde, ikinci girişte İberyâ'nın iç tarafındadır. Bu ikinci girişte düşman saldırılarından korunmak için korunaklar vardır. Türkler doğru sözlü ve temiz yürekli insanlardır. Dini ilimleri, keten gibi çeşitli kumaşlardan elbise yapmak meziyetleri yoktur. Elbiselerini ve çadırlarını genellikle koyun ve keçi tiftiğinden yaparlar. Hayvan terbiyesinde mahirdirler. Türkler uzun konuşmayı sevmeyiz çoğu zaman sükût ederler. Türkler dağlarla çevirili bu alanda yaşarlar kendilerinden yardım istenildiğinde bu iki kapıdan çıkarlar ve tekrar geri dönerlerdi. Bir gün yine yardım için ordu ile dışarı çıkan Türkler, dışarıda geniş yerleri görünce göç etmeye karar verdiler. Perslerin kendilerini davet ettiği bir vakitte yerlerinden çıktılar geri dönerlerken kendilerine refakat eden İranlıları öldürdüler ve o bölgedeki kaleyi kuşattılar. Daha sonra Merv şehrine kadar olan bölgeyi aldılar. Bu hadiseler Pers İmparatorluğu'nun son devrinde, Arap istilâsından yüz yıl önce yani zamanımızdan altı yüz sene önce gerçekleştiği rivayet edilir. Türkler yol alırken önlerinde köpeğe benzer bir hayvanın yürüdüğü görülmüştür. Bu hayvan Türklerin lisanınca konuşur onlara önderlik edermiş. Bu olay Türkler devlet kurana kadar devam etmiş. Artık bu hayvan görülmemeye başlanmış ve Türkler bulundukları yerden hareket etmeyip o bölgeyi yurt tutmuşlar. Hazkiyal peygamberin anlattığı ilk istilâ budur. İkinci istila ise şu şekilde olmuştur: Araplar devlet kurdukları zaman Persleri ve Rumları ortadan kaldırdılar. Bir süre sonra Allah Araplara yardım etmeyi bıraktı ve Rumlar yeniden bazı bölgelere hakim oldu. Rumlar eski halleri üzerine geri dönüp herkese zulmetmeye başladılar. Bunun üzerine Allah onlara gazap etti ve Türkleri kışkırtıp bu ikinci istilânın olmasını sağladı. Bu istilâ Arapların zaafa düştükleri bir zamanda, Rumların da birçok memleketleri zaptettikleri sırada gerçekleşti. Araplar Türkleri yardıma çağırdılar. Türkler ordularını hazırladıklarında önlerinde yine bu köpeğe benzeyen hayvan rehberlik etmeye başladı. Bu hayvan bir süre sonra yeniden kayboldu. Daha sonra Türkler üç ayrı kola ayrıldı ve üç kol ayrı memleketlere dağıldı. Gittikleri bölgelerde hangi din ve inanç varsa hepsi de ona tabi oldular.*

*Türkler İran bölgesini fethetti ve yetmiş ayrı oymaktan yetmiş ayrı kişi toplandı. Halka biçiminde oturdular. Her birinin elinde bir çomak bulunuyordu. Toprağa bir şekil çizildi. Kimin çomağı bu şekle düşerse o kişiyi halkın başına hakan seçeceklerine dair sözleştiler. Bunun üzerine yetmiş kişi elindeki çomağı havaya attı ve yalnızca bir çomak bu şeklin tam ortasına dik bir şekilde düştü ve hakan o kişi oldu.. (Yıldırım, 1997: 128-134).*

Ergenekon destanının diğer bir anlatısı *Anonim Şibanînâme* olarak bilinen bir başka Çengizname içinde yer almaktadır. Bu eserde geçen Ergenekon anlatısı ise şöyledir:

*İl Han çok bilgili ve yumuşak huylu bir kişiydi. Onun devrinde Maverâünnehr ve Türkistan padişahı Tur bin Feridun bin Abtin bin Cemşid idi. Onunla Moğollar arasında kavga ve düşmanlık vardır. Bu sırada Tatarların başında Süyünç Han vardı. Süyünç Han, Tur ile müttefik olup ortalığa fitne yaymıştır. **İl Han'ın Tur Bin Feridun ile Savaşı:** Tur askerlerini toplayarak İl Han'ın üstüne geldi. Bu sırada Moğollar İl Han'dan çok razı ve ona şükredici idiler. Gayet güzel savaşıp Tur ile Tatarların pek çok askerlerini öldürdüler. Savaş anında Tur ile Tatarlar hile yapıp iki yığaç (iki fersah) uzaklaştılar. Gece yarısı Tur ile Tatarlar İl Han'ın üzerine aniden baskı düzenlediler. Tanrı Teâlâ'nın takdiriyle İl Han'a karşı galip geldiler. İl Han'ı ve bütün askerlerini öldürdüler. İl Han'ın Kıyat adlı oğlu ve hatunu ile Derligin Han'ın Nüküz adlı ve oğlu ve hatunu askerlerin yanında idiler. Bu olay olduğunda Oğuz Han'ın zamanından bin yıl geçmişti. Gece olunca Kıyat ve Nüküz hatunlarını da yanlarına alarak ata binip kaçtılar. Sabaha yakın bir dağa ulaştılar. Bu dağ büyüklüğü ve yüksekliği ile bilinirdi. Pek çok meşakkat ve sıkıntı çekerek güçlülükle canlarının korkusundan dağın eteklerinden tepesine çıktılar. O dağın adı Ergenekon<sup>2</sup> idi. Dağın otağı ve suyu boldu; çok meyveli ağaçları vardı. Dağ üzerinde Hak Teâlâ onlar için korunacak muhkem bir kale inşa etmişti. Kendilerini o kalenin içine attılar. Yıllarca orada yaşadılar. Onlardan birçok çocuk doğdu. Çok mal topladılar. Onların neslinden kabileler ve o kabilelerden kollar meydana geldi. Her kabileye ad verdiler. Kıyan neslinden olan kavim ve kabilelere Kıyat, Nüküz neslinden olan kavim ve kabilelere de Derligin derler. Dağ içinde insanlar ve onların malları çoğalınca düzlüğe çıkmak istediler. Yollarının önünde bütün taşları demir madeninden olan dağ vardı. Taşları eritip kolaylıkla çıkmak için taşların önüne çok odun yığıp odunları tutuşturdular. At derilerinden körük yaptılar. Bu körükler rivayete göre dokuz yüz, bir rivayete göre de yetmiş taneydi. Bildikleri gibi ateş yaktilar ve çok çalıştilar. Nihayet dağın bir kısmı eridi, yol açıldı ve oradan çıkıp atalarının yurtlarına varıp oturdular. Hitay halkından bazıları onlara katıldı. (Karasoy, Toker, 2005:71-72).*

## 2. Ergenekon Destanının Yeni Varyantının Bulunduğu Eser ve Bu Eserde Geçen Ergenekon Destanı

Ergenekon destanının yeni varyantının içinde bulunduğu el yazması eser Muhammed Niyaz ibn Gafur Bek tarafından 1851-1852 yıllarında kaleme alınmış, eserin derlenmesi ise İsveçli misyoner Gunnar Hermansson Jarring

<sup>2</sup> Metinde ezgünekon şeklinde olduğu belirtilmiştir.

tarafından yapılmıştır. Eser 15 Ocak 1930 yılında Yarkent'te, Behicht Bagh'da İsveç misyonunda öğrenci olan Abdülkadir Ahund tarafından kopya edilmiştir. El yazması eser, 1982 yılında Lund Üniversitesi Kütüphanesi'ne bağışlanan Doğu Türkistan el yazmaları Jarring koleksiyonunun bir parçasıdır. Bugün İsveç'in Lund şehrinde bulunan Lund Üniversitesi Kütüphanesi'nde, Helgonabacken 3 numaralı kutuda, 221 00 Lund numaralı Jarring Koleksiyonu isimli, Jarring Prov. 21 numaralı rafta bulunmaktadır. El yazması eser ciltli değildir. Beyaz renk Sovyet kâğıdına yazılmıştır. Toplam 321 sayfadan oluşmaktadır. Arap harfleri ile yazılmıştır. Dili son dönem Çağatay Türkçesi ile yeni şekillenmeye başlayan Yeni Uygar Türkçesinin özelliklerini bir arada barındırmaktadır. Eser *Qısaü'l-Garâib* adını taşımaktadır ve üç bölümdür. Eserin üzerinde çalıştığımız 142-194. sayfalar arasında yer alan bölüm ise "*Çingiz Hanın Aslı-ı Neseb <ü> Velâdeti <vü> Muqâtelesi Beyânında*" adını taşıyan bir Çengizname'dir. Ergenekon destanı bu Çengizname içinde anlatılmakta ve 155/13 ve 157/10 sayfa-satırları arasında bulunmaktadır. Eserde geçtiği şekliyle destan şöyledir:

(155) (13) il han atası teñiz han pîr <ü> nâtüvânlık mertebesige yêtkende cihân-bânlık müheymani- (14) ni il hanğa bêrdi ôzi eyyam-ı keşretniñ 'ôzr <ü> h'âhlıkını edâ kılmak üçün güşe-yi (15) vahdetge yüz koydı kaya han el hannıñ ferzend-i dil <ü> nişinidür ki hikmetğa ma'âza'-(16) llâhi muqtezâsı il hanğa kattık âhvâller pîş keldi çenânçe vaktı ki fermân-revâlık (17) nevbeti il hanğa teslîm boldı dâd <u> 'adl birle 'âlemge niżâm <u> intizâm yêtküzdi tâ ki (18) turan bin ferîdün türkistân vü maverâü'n-nehrge istilâ taptı pes turan (19) tatar uygurnıñ pâdişâhı süyünc han birle ittifâk bolup il han birle neberd-i (156) (1)'azîm kıldılar moğul kavmi il hannıñ dâd <u> 'adl hûkûkın saqlab cân <u> dil-(2) leri birle cenk kılar êrdiler türklerniñ uygur tatar gürühiniñ tolası (3) bu cenkde öldiler pes turan u tatar tâb keltüremey firâr ihtiyâr kıldılar (4) zûr u şecâ'atdın 'acz kelip mekr <ü> hîle tärîkîğa yüz koydılar êrse kaçıp bir munça (5) yol yürüp bir çukur yerge tüştiler kiçeniñ âhîrîde nâ-gehân il hannıñ (6) leşkerige şebî-hûn urdılar andağ cenk <ü> muqâtele boldı kim il hannıñ leşkeri- (7) din il hannıñ oğlu kaya han u hâliniñ oğlu nügür<sup>3</sup> vü kıyan birle nügürniñ (8) haremleridin özge bir âdem selâmet kutulmadı bu dört evvelen ölügler- (9) niñ arasında pinhân bolup ediler ol cihetdin kutulup kalıp ediler (10) çün ol kün ol kün<sup>4</sup> keç boldı bu dört evvelen özlerini tağka aldılar nihayet- (11) din taşkırı zaḥmet ü meşakkatler birle ol tağdın ötüp bir murğ-zârga yetti- (12) ler kim hevâsı dil-güşâ vü feraḥ <u> efzâ çeşmeleri bisyar ü mîveleri bî-şumâr êrdi (13) pes ol mevzi'ni vakt-i muqtezâsı birle ganimet bilip tarḥ <u> iḳâmet saldılar (14) ol yerni türkler azgınaḳon atarlar aytıpdurlar ki bu vâkı' oğuz hannıñ (15) zamânıdın miñ yıl ötkendin kin êrdi bi'l-cümle çün kıyân hem-râhları (16) birle ol murğ-zârda rûzgâr köçürdi olarnıñ evlâdları tola bolup (17) niçe qabile boldılar cemâ'a ki kıyânıñ evlâdları êrdiler olarğa kıynat (18) at koydılar tâ'ife ki nügürniñ nesli êrdiler olarğa darlegin<sup>5</sup> laḳab (19) koydılar kıyanıñ ferzendleriniñ aḥvâlatı iki miñ yıl azgınaḳonda (157)

<sup>3</sup> Nüküz.

<sup>4</sup> ol kün ibaresi iki kez yazılmıştır.

<sup>5</sup> Dürlügin

(1) rüzgār köçürdi bi-tafşîl ma'lûm êmes hemme ne ki ol zamānda olarnıñ (2) arasında haţ pitûmek ü okumağ resm yok êken kim olarnıñ bu iki miñ (3) yıl içindeki ahvâlatını hîç tahrîrğa keltürmepdür iki miñ yıl (4) ötkendin kin nüşirevännıñ âhir zamānı êrdi darlegin kavmığa (5) azgınaķon zemini kiğlik kılğan cihetdin ol yêrdin çıķmaķnı (6) irâde kıldılar ammâ olarnıñ yolınıñ bir ağzını bir tağ şed yanlığ (7) tutup êrdi<sup>6</sup> ol tağ temür kânı êrdi pes ol yolnı açmaķğa dānâ- (8) lar mundağ tedbîr kıldılar kim kiyik ü boğanıñ têrisidin kôrük (9) tartıp barıp niçe miñ kişi aŗa dem bêrdiler bi-nāgāh ol tağ êrip (10) yol açıldı pûşide kılmağay ki moğul zemini maşrık tarafıdadur âbâd- (11) lıķdın yırakdur moğulistännıñ içi sekiz aylıķ yol turur maşrık (12) tarafı hıţây serhâdiğe muttasıl turur mağrib tarafı uyğur zeminiğe şimāl (13) tarafı kırğız u sint kāmığa vü cenûb tarafı tibetğa muttasıl turur moğul (14) halkınıñ hûrrakları şikâr goştı êginleri çehâr-pây u darendeler (15) postıdın turur temurtaş han kaya hannıñ neslidindür serverlik (16) u ferman-revālîk bile ser-bülend êrdi meñli h'âce timurtaş hannıñ (17) ferzendidür tâc <u> devlet ü sa'âdet birle ser-efrâz riyâzat <u> 'adalet mesnedi (18) birle mütemekķin êrdi yulduz han meñli h'âcenıñ oğlı êrdi ki kıynan dar- (19) legin azgınaķondın çıķkan vaķtda ol kavme serdâr êrdi

### Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı

İl Han'ın babası Teniz Han yaşlanıp güçsüz duruma düştüğünde dünyayı koruma ve kollama işini İl Han'a verdi. Kendisi geçen birçok günün ömrünü yerine getirmek isteğiyle yalnızlık köşesine/uzlete çekildi. Kaya Han İl Han'ın gönül tahtındaki çocuğudur, ki Allah esirgesin, O'nun hikmetiyle bütün gerekli işler ve zor durumlar İl Han'ın karşına çıktı. Şöyle ki hüküm sürme sırası ne zaman İl Han'a geldi ise adaletle dünyaya düzen ulaştırdı. Ta ki Turan bin Feridun Türkistan ve Maverâünnehir'i istila etmeyi istediğinde, Turan ve Uygurların padişahı Süyünç (Sevinç) Han ile ittifak ederek İl Han ile büyük bir savaş yaptılar. Moğol kavmi İl Han'ın adalet ve hukukunu gözeterek (onun için) canları ve gönülleri ile savaştılar. Türklerin Uygur ve Tatar topluluğunun hepsi savaşta öldüler. Turan ve Tatarların tamamı güç yetiremeyip kaçmayı tercih ettiler. Zorluk ve cesaret göstermekten sıkıntı görüp hile yapmak yoluna baş vurup kaçıp bir süre yol yürüyüp çukur bir yere geldiler gecenin sonunda ansızın İl Han'ın askerlerine gece baskını düzenlediler. Öyle bir savaş ve karşılıklı öldürme oldu ki İl Han'ın askerlerinden İl Han'ın oğlu Kaya Han ve dayısının oğlu Nügür (Nüküz) ve onların eşlerinden başka kimse sağ kurtulamadı. Bu dördü ölümler arasında saklandıkları için kurtulmuşlardı. O gün, gece olunca bu dördü kendilerini bir dağa attılar sonrasında zahmet ve sıkıntıyla o dağı aşp bir kuş bahçesine vardılar ki, havası gönül alan ve ferah, çeşmeleri çok ve meyveleri sayısızdı. O yeri zamanın gereğince ganimet bilerek düzenleyip yerleştiler. Türkler o yere Azgınaķon adını verdiler. Bu olay Oğuz Han'ın zamanından bin yıl sonraydı. Velhasıl Kıyan ve yoldaşları orada zaman geçirdi ve bir sürü evlatları oldu. Bir sürü kabile oldular. Bunların büyük kısmı Kıyan'ın çocukları idi. Daha az bir kısmı ise Nügür'ün çocuklarıydı. Onlara Darlegin lakabını verdiler. **Kıyan'ın çocuklarının halleri.** İki bin yıl Azgınaķon'da zaman geçirdiler. Ayrıntılı bir

<sup>6</sup> Metinde tûsüp erdi.

bilgi yok. O zamanlarda onlar arasında yazı yazmak ve kayıt almak geleneği olmadığı için bu iki bin yıldaki olayları yazamadılar. İki bin yıl geçtikten sonra Nüşirevan'ın son zamanlarına doğu Darlegın kavmi Azgınakon yerini genişletmek amacıyla oradan çıkmak istedi. Ama onların yolunun ağzını bir dağ set gibi kapatıyordu. O dağ demir madeniydi. O yolu açmak konusunda bilginler şöyle bir yol bulmuşlardı ki geyik ve boğa derisinden körük yapıp binlerce kişi o körüğe üfledi. Ansızın o demir dağ eriyip yol açıldı. Gizli kalmasın ki Moğol ülkesi doğu tarafındadır. Mamur olmaktan uzaktır. Moğolistan'ın içi sekiz aylık yoldur. Doğru tarafı Hıtay (Kuzey Çin) sınırına bitişiktir. Batı tarafı Uygur ülkesine, kuzey tarafı Kırgız ve Sind (Hindistan) ağzına ve güney tarafı Tibet'e ulaşmıştır. Moğol halkının yiyecekleri av eti giyecekleri dört ayaklı hayvanların derisindendi. Temurtaş Han Kaya Han'ın soyundandır. Liderlik ve hüküm sürmek sayesinde başı dikti. Menli Hoca Temurtaş Han'ın oğludur. Taç, devlet ve saadet ile seçkin, nefesine hâkim olup adaletli olmakla mekan tutmuş biriydi.. Yılduz Han Menli Hoca'nın oğludur ki Kıyan ve Darlegın Azgınakon'dan çıktıklarında onların hükümdarıydı.

### 3. Ergenekon Adının Yeni Bir Yazılışı: Azgına Kon ve Bu Adın Olayla İlişkisi

Ergenekon adı yukarıdaki ilgili anlatıların hepsinde geçmemektedir. Reşidüddin ve Ebulgazi Bahadır Han anlatılarında Ergenekon adına ve bunun anlamına yer verilmiştir. Bu iki eserde geçtiği şekliyle *Ergene* “dağ kemeri”, *kon ise* “dik” demektir. Dört Ulus Tarihi'nde ise sözcük *Arkanakun* şeklinde geçer ve anlamı da “kaba kemer” olarak verilir. Gerek Süryani Mikail'in eserinde gerekse Kitabü'l-Etrak/Türk Bitiğ'inde ise tasvir edilen yer ile ilgili bir adlandırma yapılmamıştır. Doğru Türkistan nüshasında yukarıda da görüldüğü gibi yer adı *AzgınaKon* olarak verilmiştir. Bu adın anlamıyla ilgili olarak bir tanımlamaya ise gidilmemiştir. Bu adın bu şekilde konmasında halk etimolojisine dayanıldığı görüşündeyiz. Şöyle ki destana göre sadece dört kişinin katliamdan kurtulup kaçarak konakladığı bu yer bu az sayıya dayanarak müellif/müstensih tarafından azgınakon olarak adlandırılmıştır. Az sözcüğüne gelen ve küçültme/azlık bildiren {-GInA} eki ile azgına şekli yapılmış bu sözcüğe diğer eserlerde “dik” anlamı verilen fakat yine bizim değerlendirmemize göre kon- “konmak” anlamı içeren ikinci sözcük eklenmiştir. Böylece çok az insanın yerleştiği/konduğu anlamı verilmeye çalışılmıştır. Yani yazar yer adına olaya bağlı ve anlamını bildiği Türkçe sözcükler aracılığıyla bir anlam vermeye çalışmış olmalıdır. Bu fikir müellifin/müstensihin bu sözcüğü *azgına* şeklinde yazmasından hareketle bizim tarafımızdan ileri sürülmektedir. Sözcüğe müellif/müstensih tarafından anlam verilmemiştir. Azgınakon yazılışının müellifin/müstensihin sözlü gelenekten duyduğu veya elinde bulunan başka bir nüshadan buraya aktarılmış yanlış bir yazım olması da yine olasılıklar arasındadır.

### 4. Doğru Türkistan Anlatısı ve Diğer Ergenekon Anlatıları Arasında Benzerlikler ve Farklılıklar

Yukarıda birbirinden farklı dönemlerde kaleme alınmış Ergenekon destanlarına dikkatle bakıldığında temel anlatının bir ulusun (Türk ve Moğol) kırıma uğraması, tamamen yok olmak üzere olması; kaçan az sayıda kişinin korunaklı bir dağa çekilerek korunması ve burada tekrar çoğalması, bunun sonucunda da demirden dağı eriterek oradan çıkması ve düşmanlarını yenerek eski yurtlarına tekrar sahip olması şeklinde kurgulandığı görülür. Meşhed ve Süryani Mikail anlatıları içerdikleri dağ motifine rağmen Bozkurt destanına daha yakındırlar. Geriye kalan Ergenekon anlatıları ise Çengizliler dönemine aittir ve muhtemeldir ki hepsi sözlü gelenekten alınarak kaleme geçirilmişlerdir. Doğu Türkistan anlatısı da daha yeni bir tarihte kaleme alınmış olmasına rağmen sözlü gelenekten kâğıda geçirilmiş olmalıdır. Diğer söz konusu Çengiznamelerle benzerliği de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu nedenle Cami'ü't-Tevarih (CT), Şecere-i Türk (ŞT), Tört Ulus Tarihi (TUT), Anonim Şibanîname (AŞ) ve Doğu Türkistan (DTEA) anlatısı birbirine daha yakındır. Karşılaştırmada bu eserler kullanılacaktır.

Beş eserde de Ergenekon destanının başlangıcı İl Han ve Süyünç Han arasındaki mücadeleyle başlar. CT ve ŞT'de bu mücadelede üçüncü bir taraf bulunmamaktadır. Fakat TUT, AŞ ve DTEA'da İl Han ile Süyünç Han arasındaki rekabete Maverâünnehir'i istilaya çalışan Tur İbn Feridun dâhil olur ve Süyünç Han ile ittifak kurar. Bu ittifaka rağmen Tatarlar İl Han'dan memnun olan Türk/Moğol boylarının direnciyle karşılaşır; Tatarlar ve Tur İbn Feridun ittifakındaki ordu yenilir. Tur İbn Feridun Perslerin efsanevi hükümdarı Feridun'un üç oğlundan biridir. Tur Türklerin atası olarak kabul edilir. Tur'un yaşadığı zaman Ahamanişlerin İran'da imparatorluk kurmuş oldukları M.Ö 550'li yıllar olarak kabul edilmiştir:

*Turan sözcüğü en sık olarak İranlı kaynaklardan Firdevsi'nin Şehname'sinde geçmektedir. Firdevsi bu eserini Gazneli Mahmut'un isteği üzerine yazmıştır. Bu eser İranlıların milli destanı olarak şöhret kazanmıştır. Eserde İran ve Turan savaşlarından geniş bir şekilde bahsetmektedir. Firdevsi Turan sözcüğünü İran sözcüğünün karşıtı olarak kullanmıştır. Turan'ın, İran'ın düşmanı olduğunu ve İran'ın doğu tarafında bulunduğunu, iki ülke arasındaki sınırın ise Ceyhun olduğunu ifade etmektedir. Aslında yazarın anlatmış olduğu olaylar, Ahamanişlerin İran'da imparatorluk kurmuş oldukları MÖ 550'li yıllardaki Saka-Pers savaşlarının destansı bir anlatımından ibarettir. Eserdeki anlatıma göre, Persler İran'ı, Sakalar ise Turan'ı temsil eder. MS VI. yüzyılda Türklerden bahseden Menandros Türklere eskiden Saka dendiğini ifade etmiştir. İran'ın başında batılıların Kyros dedikleri Keyhüsrev; Turanlıların başında ise İranlıların kendisine Afrasyab, Türklerin ise özellikle Kaşgarlı Mahmud ve Yusuf Has Hacib'in ifadelerine dayanarak Alper Tunga dedikleri Türk büyüğü bulunmaktaydı. Bu eserinde Firdevsi, "Turan" sözcüğünü Türklerin atası olarak kabul ettiği "Tur'a" izafet eder ve bu konuyu destanında uzun bir şekilde anlatmaya çalışır. (Bakır, Altıngök, 2011: 363).*

Bu bilgilere dayanarak Ergenekon'a girmeden önceki kıyım ve katliam olayının M.Ö. 550 yıllarında gerçekleştiği düşünülebilir. TUT, AŞ ve DTEA'a göre bu olay Oğuz Han'dan 1000 yıl sonradır. Ahmet Bican Ercilasun'a göre Oğuz Kağan tarihteki bir tek kişiyi temsil etmez, en az iki mitolojik ve en az iki tarihi şahsiyet

Oğuz Kağan'ın şahsında birleşmiştir (Ercilasun, 2019:89). Buna göre ilk mitolojik katman UHOK'da bulunur ve Oğuz Kağan baş tanrıdır. İkinci mitolojik katman ise ŞT'de bulunmaktadır. Bu eserde Oğuz Kağan, Keyumers zamanında yaşamakta ve Türklerin ilk atası kabul edilmektedir. Oğuz Kağan'ın temsil ettiği iki tarihi şahsiyetten biri Saka hükümdarı Alp Er Toņa bir diğeri ise Hun hükümdarı Motun'dur (Ercilasun, 2019:89-98). Ergenekon destanının oluştuğu zamana ilişkin bilgiler dikkate alındığında, sadece geçen zamanın uzunluğunu ifade etmek için kullanılan bin yıl (1000) yıl ibaresini de göz önünde bulundurarak, ŞT'de geçtiği şekliyle de Oğuz Han'ın destanlarda Türklerin ilk atası olarak kabul gördüğünü söylemek mümkündür. Yani Oğuz'un yaşadığı tarihler ilk ata olması itibarıyla belirsiz bırakılmış sadece geçen sürenin uzunluğu bin yıl (1000) ifadesiyle anlatılmıştır. Bu Çengiznamelerde adı verilen tarihi kişiliklerin var oldukları zaman aralıklarına göre Ergenekon destanının oluşma zamanı M.Ö 550'li yıllardır. Bu mücadelenin tarafları Tur ibn Feridun ve onunla ittifak halindeki Tatar hükümdarı Süyünç Han, diğer taraf ise Türk/Moğol İl Han'dır.

TUT, AŞ, CT, ŞT ve DTEA'da hileyle yenilen Türk/Moğol boyları dört kişi dışında yok olmuştur. Bu kırimdan sağ kurtulan dört kişi söz konusu eserlerde birbirine yakın fakat farklı adlarla yazılmıştır. Bu farklıların oluşması, müellif/müstensihlerin hataları yanında, bu adların aradan geçen süre yüzünden ağızdan ağıza farklılaşması ve müellif/müstensihlerin kayıtlarına o şekilde geçmesi nedeniyledir. Bu olaydan kurtulanlar CT, ŞT, TUT 'de Kıyan, Nüküz ve her ikisinin eşleri olarak verilmiştir. AŞ'de bu adlar Kıyat, Nüküz ve eşleridir. DTEA'da ise bu adlar Kaya ve onun diğer biçimi olan Kıyan, Nügür ve bunların eşleridir. Bu kişilerden destanlarda geçtiği şekliyle Kıyan/Kıyat/Kaya İl Han'ın oğludur, Nüküz ise CT, ŞT ve DTEA'da Kıyan'ın dayısının oğlu, TUT'a göre İl Han'ın evlatlığıdır. AŞ'de ise Nüküz Derligin Han'ın oğludur. Hiçbir Çengizname'de Kıyan ve Nüküz'ün eşleri hakkında bilgi verilmemiştir. DTEA'da Kaya adı iki kez ve Kıyan yerine kullanılmıştır. Kaya ismine diğer anlatılarda yer verilmemiştir<sup>7</sup>.

Olayın devamında geçmesi zor olan bir dağa gelinir. Bu dağ aşılması güç fakat toprağı verimli, suyu ve meyvesi bol, yaşamak için son derece elverişli bir yerdir. Bu dağın adı eserlerde farklı şekilde; CT ve ŞT'de *Ergenekon*, TUT'da *Arkanakun*, AŞ'de *Ezgünekun* ve DTEA'da *Azgınakon* olarak yazılmıştır. CT ve ŞT'de Ergenekon adının anlamı Ergene “dağ kemeri” Kon “dik”, TUT'da ise *Arkanakun* “kaba kemer” şeklinde verilmiştir. AŞ ve DTEA'da ise sözcüğe bir anlam verilmemiştir.

<sup>7</sup> Ahmet Bican Ercilasun hocamla DTEA ile ilgili yaptığım görüşmede onun bana aktardığına göre Kaya Han ismi Osmanlı dönemi Oğuznameleri dışında diğer kaynaklarda geçmemektedir. Kaya Han adının bu eserde geçmesi Çengiznameler açısından da ilktir. Hocamın verdiği bilgiler için kendisine minnet borçluyum. Söz konusu basılı Doğu Türkçesi kaynakları tarafımızdan da taranmış ve Kaya Han adına bu eserlerde rastlanılmamıştır. Bu nedenle Kaya yazımının bir yazım yanlışlığı olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Burada geçirilen süre içinde kırımdan kurtulan dört insandan çoğalarak çeşitli kavim ve kabileler meydana gelir. CT ve ŞT'ye göre bu kabilelerden Kıyan soyundan gelenlere Kıyat, Nüküz soyundan gelenlere ise Nüküzler veya Dürlüğü adları verilir. AŞ TUT'da bu adlar Kıyat ve Darlekin şeklindedir. DTEA'da bu boylar aynı adla anılmışlardır. Bütün eserlerde geçen biçimler küçük seslik farklarla aynıdır.

Destana göre burada çoğalan ve büyük sayılara ulaşan boylar daha geniş yerler arayışı içinde ve büyüklerinden duydukları eski yurtlarına gitmek ister. Fakat bulundukları bölge dağlarla çevrilidir. Bu dağ bir demir madeniydi. Ateş yakıp körükler yardımıyla da bu dağı eritirler ve buradan çıkarlar. Eski yurtlarına geri dönerler.

Demir dağı eritme olayı Ergenekon'da geçirilen belli bir süreden sonra olmuştur. CT ve ŞT'ye göre burada kalan süre dört yüz yıldır. Diğer anlatılarda burada geçirilen süreyle ilgili bir bilgi verilmemektedir DTEA'da ise süre iki bin (2000) yıldır. Bu iki bin yıllık süre sonraki satırlarda daha da belirginleştirilmiştir. Buna göre Ergenekon'dan çıkış Nurşirevan'ın hükümdarlığının son zamanlarıdır. Sasani hükümdarı Nurşirevan'ın 531-579 yılları arasında hükümdarlık yaptığı bilinmektedir. Ergenekon'dan çıkış zamanı bu hükümdarın hüküm sürdüğü son yıllar olduğuna göre M.S 570 civarı olduğu tahmin edilebilir.

Ergenekon'dan çıkışta Türk/Moğol kavimlerinin başında kimin hükümdar olduğuyla da ilgili de bazı bilgiler bulmak mümkündür. Kaynaklarda hükümdarın adı ne olursa olsun Kıyan soyundan olduğu açıktır. CT ve ŞT'ye göre Ergenekon'dan çıkışta Türk/Moğol boylarının başında Kıyan neslinden Börte Çene bulunmaktaydı. Börte Çene bazı araştırmacılara göre demir dağı eriten demirci veya bu olayın yaşandığı sıradaki hükümdardır. Bazı araştırmacılara göre Börte Çene Ergenekon'dan çıkan boylara yol gösteren dişi kurdun Moğolca adıdır. DTEA'da ise Ergenekon'dan çıkışta hükümdar olan kişi Yulduz Han'dır ve şeceresi şu şekilde verilmiştir.

Kaya Han oğlu Temurtaş Han > Temurtaş oğlu Menpli Hoca > Menpli Hoca oğlu Yulduz Han.

## Sonuç

1. DTEA Ergenekon destanının yeni bir varyantıdır. Bu nüshadaki anlatı diğer Çengiznamelerdeki Ergenekon anlatılarıyla ufak tefek değişikliklerle aynıdır. Bu yazma eserdeki Ergenekon destanının anlatısının tespitiyle mevcut Ergenekon destanı anlatılarına yeni bir nüshayla başka bir anlatı eklenmiştir.
2. DTEA'da, AŞ'de olduğu gibi İl Han ve Süyünç Han'ın mücadelesine Tur ibn Feridun katılmıştır. Bu kişinin destandaki varlığı Ergenekon destanındaki olayların İran-Saka mücadelesi sırasında gerçekleştiğini göstermektedir. DTEA'daki anlatı daha eski olan Bozkurt destanının bir katmanıdır.
3. Eserde Ergenekon adının yeni bir yazımı tespit edilmiştir. Azgınakon şeklindeki bu yazım olaya bağlı olarak yazar tarafından tercih edilmiş bir halk

etimolojisi olabileceği gibi yıllar içinde Ergenekon adının unutulması ve halk ağzında değişikliğe uğraması sonucu müellif veya müstensih tarafından bu şekilde kayda alınmıştır.

4. DTEA’da ve diğer Ergenekon tarihlerinde yer verilen tarihlere ve yine destanlarda adı geçen özellikle İran hükümdarlarının yaşadığı tarihler göz önünde bulundurulduğunda Ergenekon’dan çıkış I. Türk Kağanlığı zamanında olmuştur denebilir.
5. DTEA’nın bulunduğu yazma eser geçen yüzyılın başında kaleme alınmasına rağmen Çengizname ve Çengizname’de geçen Ergenekon anlatısı sözlü gelenekten ve muhtemelen yine sözlü gelenekten alınarak yazıya geçirilmiş başka yazmalardan hareketle oluşturulmuştur.

### Kaynakça

- BAKIR, Abdulhalik; ALTINGÖK, Ahmet (2011). “Klasik Ve Çağdaş Kaynaklar Işığında Turan-İran Kavramı ve Tarihsel Coğrafyası”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt/Volume XXVI, Sayı/Number 2, Aralık/December, 361-422
- DEMİR, Necati (2022). *Şecere-i Terakime, İnceleme, Metin, Sözlük, Tıpkıbasım*, İstanbul: H Yayınları.
- DEMİR, Necati (2022). *Şecere-i Türk, İnceleme, Metin, Tıpkıbasım*, İstanbul: H Yayınları.
- DODANGEH, Abdollah (2017). “Şeceretü’l-Etrak, Tarih-i Ekvâm-ı Erbe’a [Ulûs-u Erbe’a] Adlı Eser Üzerine Bir Değerlendirme”, *Toroslardan Tanrı Dağlarına Genel Türk Tarihi Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür: Prof.Dr. Gülçin Çandarlıoğlu 75. Yaş Armağanı*, ed. Erman Şan, s. 511-524, İstanbul.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (1985). “Ergenekon Destanı”, *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri Tarih- Antoloji- Ansiklopedi*, 1, 53-54, İstanbul: Ötüken-Söğüt.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2019). *Nehir Destan Oğuzname (Oğuz Bitig)*, Ankara: Dergah.
- GÜLENSOY, Tuncer (2020). *Ötemiş Hacı, Cengizname*, Ankara: Bilge Kültür Sanat.
- KARASOY, Yakup; TOKER, Mustafa (2005). *Türklerde Şecere Geleneği ve Anonim Şibani-name*, Konya: Tablet Kitabevi.
- NUR, Rıza (2009). *Türk’ün Soy Ağacı, Türk Şeceresi*, (Çeviren: Yunus Yiğit), İstanbul: İlgi Kültür Sanat.
- ÖGEL, Bahaeddin (2003). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar) I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ÖLMEZ, Zuhâl (2003). *Şecere-i Türk’e Göre Moğol Boyları*, İstanbul: Kebikeç.
- ÖLMEZ, Zuhâl (2021). *Şecere-yi Türk*, Ankara: Bilgesu.
- SAVCI, Esra Bilge (2022), “Bellek Mekânı Adlandırması Üzerine Bir İnceleme: [Ergene Kon] = [Erkin Kün] Efsanesi”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 37, 139-150.
- ŞEŞEN, Ramazan (1993). “Camiü’t- Tevarih”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7, ss.132-134, Ankara: TDV Yayınları.
- TOGAN, Zeki Velidi (1982). *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*, İstanbul: Enderun Yayınları.
- YILDIRIM, Dursun (1997). “[Ergene Kon] = [Erkin Kün] mü?”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 45 (1997), 61-149.

ZORİKTUEV, Bulat Radnaevich (2015). “The Turkic Version Of The Ergene-Kun Legend: Mistakes And Delusions”, *Археология, этнография и антропология Евразии*, Tom 43, 107-115.